

לשוננו לעם

עורכים: דוד טלשיר, חיים א' כהן, יוסף עופר

מתוך

כרך מו, תשנ"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

בימים אלו מלאה שנה לחנוכת מכון מז"א לתולדות תחיית הלשון. המכון השוכן במרכז ירושלים והפתוח למבקרים עוסק בחקר תולדות תחיית הלשון העברית בארץ ובארצות הגולה. אנו מביאים כאן (בשינויים קלים) דברים שאמר פרופ' משה בר-אשר, נשיא האקדמיה, בטקס חנוכת המכון, ושעיקרם העמדת ציון לפועלו של ד"ר אהרן מאיר מז"א, מראשי ועד הלשון, שהמכון נקרא על שמו.

משה בר-אשר

עם פתיחת מכון מז"א

מעשה ההחייאה של הדיבור העברי נטלו בו חלק רבים וטובים: אנשי הגות ואנשי מעשה, מורים וגננות, משכילים וחלוצים, ויותר מכול הציבור הקטן ששלח את ילדיו לבתי ספר עבריים בניגוד לדעתם של קטני אמונה וחלושי דעה, שהטילו ספק ביכולת להגשים רעיון נועז כזה.

נחלקו הדעות אימתי התחילה תחיית הדיבור העברי. יש הרואים בפרסום המאמר "שאלה נכבדה" לאלעזר בן-יהודה ב-1879 תחנה ראשונה, יש מי שמוליך את התחנה הזאת עד שלהי 1881 עת הגיע בן-יהודה ארצה, יש המונים את מועד ההתחלה עם לידתו של איתמר בן-אב"י בט"ו באב תרמ"ב (1882), יש ממתינים עד לשנת 1889 עת הוקם ועד הלשון, ויש הרואים את ההתחלה בתחנות אחרות דווקא בראשית המאה הזאת כגון הקמתו המחודשת של ועד הלשון וקשירת גורלו באגודת המורים שנתכנסה ב-1903 בזכרון יעקב, או בהקמתה של העיר תל-אביב ב-1909. והאמת היא שצירוף כל ההתחלות הללו בהשלמתן זו את זו ובניגודיהן זו לעומת זו הוא ראשית אחת רצופה, וגם המדברים על אלה שקדמו לבן-יהודה וחבריו אך מוסיפים ומאריכים את משך ההתחלה. שכן מאורע מופלא זה בתולדות עמנו, שאין לו ג'ע גם בתולדות העמים, הוא מעשה קשה ומסובך שהלך בדרך תחתית עד שהגיע לשלב שאיש לא יכול היה עוד להכחישו. ובשנת 1922, כשהכירה ממשלת המנדט בלשון העברית כאחת משלוש הלשונות הרשמיות בארץ, כבר היה המהלך לעובדה שאין עליה עוררין.

הרבה מתולדות תחיית הלשון נתברר במחקריהם של יחידים שעסקו בשאלות כוללות או בבירור של פרטים, כגון עבודותיהם של עוזי אורנן וראובן

סיוון, ראובן מירקין ויעקב פלמן, שלמה הרמתי, אהרן בר-אדון ותאודור פרפיט ואחרים. גם אלה שעסקו בשאלות חוץ-לשוניות כבנימין הרשב ונתן אפרתי הבהירו עניינים חשובים; וכל מי שנדרש לנושא זה מכיר להם טובה על כך. אבל טרם נעשתה פעולה כוללת ומקיפה שתרכז את כל התיעוד הכרוך בגופים ובמוסדות רבים וראש לכולם ועד הלשון ואגודת המורים. גם חלקם של ארגונים אחרים טעון בירור מקיף. מתבקש מחקר שיתחקה על פעולותיהם של אישים ידועים יותר וידועים פחות, מורים ואנשי חינוך, סופרים וחוקרים ואנשי מעשה. המחקר צריך לעסוק במה שנעשה בארץ - בירושלים ובמושבות ביהודה, בשומרון ובגליל, ובמה שנעשה בתפוצות הגולה בידי יחידים ובידי מוסדות.

כבר לפני חמש שנים ויותר, ערב שנת הלשון העברית שצוינה בארץ בתש"ן, העלינו את רעיון הקמתו של מכון שיטול על עצמו את המשימות הללו. ידענו שהשעה דוחקת ויש עדויות, במיוחד עדויותיהם של זקנים מראשוני היישוב או של בניהם, ההולכות ועוברות מן העולם. אף ניסינו לשתף פעולה עם יחידים שעשו בתחום - או הודיעו ברבים שעשו בתחום - ולא תמיד עלה הדבר בידינו. האקדמיה ביזמתו של פרופ' בן-חיים התחילה בריכוז כל המינוח של ועד הלשון ושל האקדמיה ללשון העברית וכבר היא מתקרבת להשלמתו. אבל ידענו שזה אך סעיף אחד - סעיף חשוב - בתוך מפעל גדול.

ואף זאת, חשבנו שהמחקר הגדול הזה צריך שיעשה במכון שלא יהיה גנוז או מוזאון רדום מעוטר מוצגים בארונות זכוכית וגדוש תיקים עמוסי תעודות ופנקסים חתומים. ביקשנו לכוון מכון שישלב את המחקר עם השירות לציבור. מוסד שיפתח שעריו בפני תלמידי בתי הספר מכל החטיבות. סבורים אנו שפרק חשוב זה בתולדות העם ובתולדות הארץ וקטע מרתק זה בחיי העברית צריך להיות מוצע לרבים מתוך מוצגים חיים ובמגע מתמיד עם החוקרים; בדרך זו אף יתהדק שיתוף הפעולה בין הזרוע המעשית של האקדמיה והציבור הרחב. זהו הרקע להקמתו של מכון מז"א היום בירושלים, שהיא אחת מעריסותיה ומבתי גידולה של תחיית הדיבור העברי. ועד הלשון העברית הוקם כידוע בקיץ 1889 - במוצאי תרמ"ט וראשית תר"ן, אך בתרנ"א חדל. רק בראשית תרס"ג (1903), כאשר שיתפו עצמם ראשי ועד הלשון הראשונים עם ראשי אגודת המורים ובראש כולם דוד ילין, הוקם מחדש ועד הלשון. אחד מחבריו של הוועד החדש ומן הבולטים בו היה ד"ר אהרן מאיר מז"א שפעל בו מתרס"ג עד פטירתו בד' בטבת תר"ץ (4 בינואר 1930). בארבע השנים האחרונות לחייו, החל בחודש אייר תרפ"ו (1926) עד טבת תר"ץ היה ד"ר מז"א אחד מנשיאי ועד הלשון.

חוברת ג בכרך ב של "לשונונו" מטבת תר"ץ נפתחת בדברי הערכה לד"ר

מזי"א (שלא נתפרש שם כותבם) ובדברים מתוך ההספד של ביאליק. והרי מובאות אחדות משם:

במותו הפתאומי של נשיא ועד הלשון הד"ר א. מ. מזיא הלך לעולמו אחד ממיסדי ועד הלשון ומעובדיו הנאמנים והמסורים.
ד"ר א. מ. מזיא יכול להקרא בצדק אחד מזקני הלשון העברית המחודשת בארץ ישראל [...] היה בין הראשונים שנגשו לחדש את שפתנו כשפת הדבור והמדע. בין מחיי הלשון הראשונים היה הוא היחידי בעל השכלה אקדימאית רחבה ושטתית ומאליו נעשה לפוסק אחרון בכל הנוגע למונחי המדע, הטבע והרפואה. חניך בית המדרש הישן, שספג את אוצרות הלשון העברית מהמקורות הראשונים עוד בנערותו, ידע את ערכם הגדול של האוצרות האלה לתחית לשוננו ובעבודה שקדנית ומתמידה דלה פנינים מהמקורות האלה, ברר את הנוסחאות השונות, חשף את ההוראות האמתיות של המלים העתיקות והציע אותן לשמוש בדיבור ובמדע [...] גם עבודתו בועד הלשון היתה טבועה בחותם [...] של זהירות ודיקנות. הוא לא נמשך אחרי בולמוס החדושים שתקף אחדים מחברי ועד הלשון [...] שימש במדה ידועה בלם לתאות החדושים של יתר חברי הועד.

וכך פתח ביאליק את הספדו:

האמרה הרגילה [...] "אבדה שאינה חוזרת", מדויקת היא ביותר ביחס למנוח, כי כבר במראהו החיצוני היתה התאמה למה שבפנים. דומה היה לדבר עתיק יקר-המציאות [...] לא ניתק לעולם [...] ממעינות ראשונים [...] והיה מזיגה נפלאה והרכבה רבת פנים מיוחדת במינה: למדן, רופא מצוין, טכנולוג, עסקן צבורי חרוץ, בעל נפש שירית ומבין בנגינה, איש מעשה ופועל [...] מין "אוניקום", מעין אותם האוניקומים שבספרים, שהוא חיזר אחריהם והזיל מכספו בעבורם [...]

שר האומה העברית אוהב לנגן לפעמים על כנור עתיק [...] אחד מהכנורות העתיקים ששר-האומה ניגן בהם, נשבר עתה לעיינינו - ואין לו תמורה.

ואכן, מי שנדרש לזיכרונות ועד הלשון ולעיתונות העברית בארבעים השנים האחרונות לחייו של ד"ר מזי"א עד החוברת הראשונה של לשוננו ב מתמוז תרפ"ט (קץ 1929) יגלה כמה הוא היה פעיל בחיי הלשון בארץ. תכונותיו

ועמדותיו ניבטות מבין מאמריו ומבין דבריו בישיבות ועד הלשון ומדרש הלשון ובהזדמנויות אחרות.

יותר מכול עולה מהם דמותו של ד"ר מז"א החוקר הקשור בעבודות אל המקורות כפי שצינו מספידיו; כמה חשובה הייתה בעיניו תפיסתו של יחיאל מיכל פינס "כי הגדולה שבמעלות למלה חדשה - אם איננה חדשה" (ראה זכרונות ועד הלשון העברית, מחברת ד [תרע"ד], עמ' 42, וראה תגובתו לשי' ברנפלד הנושאת את השם "מזניחי הלשון" שראתה אור בהצפירה התרע"ב, גיליון ק-קא, שנדפסה מחדש בלקט תעודות לתולדות ועד הלשון והאקדמיה ללשון העברית וכו', ירושלים תש"ל, עמ' 141-144). כמה טרח לחפש מילים וצירופים בספרות הקלאסית לכל מושג. הוא הורה ולימד כבר אז שהיסוד הראשון והעיקרי בכל עשייה ופסיקה בלשון הוא מחקר העברית.

דיי בהצצה במאמרו האחרון בלשונו מתמוז תרפ"ט הכולל "הערות למאמרו של הד"ר טשרניחובסקי" כדי לראות כמה עמל ויגיעה שיקע בכל פרט לשוני. מה יפה הוא בירורו על המונח *sternum* בעקבות הצעתו של טשרניחובסקי לקרוא לו "אמצע החזה". למדנות רבה שוקעה בו במובאות מן המקורות ובחקר הלאליה עד שהגיע למונח שמצא במשנת אהלות "מפתח הלב" (ראה לשוננו ב [תר"ץ], עמ' 94-95).

ואף זאת, כמה חשוב היה לו להמיר מילים לועזיות במילים עבריות! הוא יוצא נגד הצעתו של טשרניחובסקי להעדיף **לבירינט** על פני "סבכה או הדורים". וכך הוא אומר: "אבל, חברנו הנכבד! בא"י, במקום שכל הנוער המתלמד מדבר עברית אין כאלה שהתרגלו להכיר שם לועזי שהוא יותר מובן להם מהשם העברי [...] יגענו ומצאנו מונח עברי מתאים, וזה הוא השם 'מבוך' שנדפס כבר בכרך הששי מהמלון של ב"י ושגם הד"ר טש. [=טשרניחובסקי] מביאו בימלואים" (שם, עמ' 92).

אף ידועה ביותר מלחמתו למען ההכרה בתחיית העברית והתעצמותו החריפה והבוטה עם הסופר שמעון ברנפלד שניגח את ועד הלשון והוציא את דיבת הלשון החיה רעה באמרו: "לעשות את השפה העברית שפה מדוברת במובן הרגיל - זה לפי דעתי נמנע גמור [...] כלי זכוכית שנשבר שוב אין לו תקנה" (ראה לקט תעודות הנ"ל, עמ' 135-136).

מול דברים אלה הציב ד"ר מז"א את העובדות:

כפי הנראה, טרוד הוא הד"ר ב. [=ברנפלד] כל כך, עד שאין לו פנאי כלל לקרא דברי סופרים אחרים, כי לולא זאת איך אפשר שלא ידע, כי הדבר הזה, שהוא לפי דעתו "נמנע גמור", כבר היה בא"י, לפי עדותו של הספקן הגדול "אחד העם", "חזיון טבעי, שמציאותו מוכרחת,

ובטולו לא יצויר עוד" [...] גם הסופרים [...] קצנלסון ביאליק ופרישמאן [...] הודו בזה, כי יש כבר בא"י "עם" קטן ודור צעיר, המדבר עברית בשפה חיה (ראה לקט תעודות הנ"ל, עמ' 141).

מדבריו הרבים משתקפת דמות של איש מעשה המחובר לקרקע, שקול ומתון ויודע שלא כל דבר הוא בהישג יד. כך למשל הייתה גישתו בוויכוח שהתקיים בוועד הלשון על מבטא העברית החיה (ראה דבריו בזיכרונות ועד הלשון, מחברת ג [תרע"ג], עמ' 59-67). אף הוא התנגד להעדפה מוחלטת של לשון המקרא בניקודו הטברני, ופוקח עיני רבים למסורות אחרות של העברית (ראה דבריו בוויכוח על הדקדוק התנכ"י והדקדוק המשני בזיכרונות ועד הלשון, מחברת ב [תרע"ג], עמ' 29-34).

עיקרו של דבר, כאשר ייחקרו תולדות תחיית הלשון העברית עתידים פועליהם של ד"ר מזי"א וחבריו הגדולים - דוד ילין, אליעזר בן-יהודה, אליעזר מאיר ליפשיץ ואחרים - להתברר בהרחבה ובהעמקה הראויה, ונימצא כולנו נשכרים.

לקראת סיום דבריי לא מצאתי דבר נאה לומר מסיפור על ישיבה של מדרש הלשון מה' בטבת תרפ"א (16 בדצמבר 1920) בהשתתפותו של אברהם מנחם אוסישקין, ראש ועד הצירים, ישיבה הכורכת יחדיו את ירושלים, את העברית ואת ד"ר מזי"א. מדובר בדיון העוסק במתן שמות עבריים לרחובותיה של ירושלים, דיון שהפרוטוקול שלו לא נתפרסם, כנראה, מעולם (נמצא בארכיון ועד הלשון באקדמיה). חברי מדרש הלשון נתכנסו בעקבות ישיבה של ועדת השמות שהנציב העליון הרברט סמואל מינה, ולא היה בה אלא חבר יהודי אחד, דוד ילין (רק מאוחר יותר צורף אליה גם אליעזר בן-יהודה). בדיון זה אין למעשה כל בירור לשוני אלא עיסוק בכבודה של העברית ובמעמדה של דובריה בעיר. הדברים מודגמים יפה בהתנגדותם של חברי מדרש הלשון לשם "רחוב היהודים", בנימוק "שהיהודים יושבים בכל ירושלים ואין לקרוא שם כזה" ומודגש שם: "אם [...] אין כח לנו להתנגד, על כל פנים לא ניתן את הסכמתנו". ואוסישקין מעלה שם עוד שיקול: "זוהי מלחמה בעד העמדה המדינית של היהודים בירושלים, ואם לא נקבל את הזכויות של רוב תושבי ירושלים, כמו שהננו כאן, יהיה אחר כך קשה יותר ויותר". ארבעה המה חברי מדרש הלשון המשתתפים בדיון זה: בן-יהודה, ילין, מזי"א וליפשיץ, וכל אחד תורם תרומתו. בולט מכול השיקול להציע שמות היסטוריים או שמות עבריים כפי שעולה מדבריו של ליפשיץ שהציע את השמות "יהודה הנשיא או יהודה הלוי" ותומך בשם "שוק התגרים", שהוא שם טוב ואין צורך לשנותו. מאז, הרחיבה ירושלים את גבולותיה ורחובותיה רבו. על כולם מתנוססים

שמות היסטוריים של אישים או של חיבורים ושל מקומות בארץ ובנכר, אות לידידות בין עמים או זיכרון לדברי ימי ישראל בהדרם ובשיברונם; ונתעטרו המבואות, הסמטאות והמשעולים בשמות צמחים ופרחים ושאר דברים המרחיבים את הדעת ומרנינים את הלב. אלא שהקורא את שלטיהם יש שהוא מרים גבה בשל משוגה או תקלה שיצאה מלפני כתבים שלא שנו או לא דקו. לאחרונה שוטט חבר האקדמיה פרופ' גבי"ע צרפתי בחוצות ירושלים, התבונן בשלטי רחובותיה והעלה רשמיו בסקירה מחויכת ומאויגרת שנתפרסמה ב"לשונו לעם" (מה [תשנ"ד], ג, עמ' 127-138) ופָּשָׁה הראה שהשילוט דורש תיקונים בפרטים רבים. הוא הזכיר לנו פנים קטנים העולים לחשבון גדול. נמצאנו למדים שוועד הלשון, מדרש הלשון והאקדמיה כיום היו והנם מחוברים לחיים בשאלות גדולות ובשאלות קטנות, והכול מכוון ללימוד העברית וחקירתה לתקנתה ולמעמדה.

יזמת האקדמיה לכוון את המכון לתולדות תחיית העברית הייתה נשאת בגדר משאלה עוד ימים רבים לולא נחלצו צאצאיו של ד"ר מז"א ונענו לפניית האקדמיה. תודתנו נתונה לנכדיו, עו"ד מר אליהו איזקסון וגב' רות לוא וכל יתר בני המשפחה. תקופה קצרה אחרי שיחתי הראשונה עם מירון איזקסון, נינו של ד"ר מז"א, על רעיון המכון נרתמה כל המשפחה למימוש, העמידה מקום בלבה של ירושלים, הכשירתו ויצרה את הבסיס הכלכלי להפעלתו השוטפת. האקדמיה מכירה להם טובה על רוחב החזון ועל גודל המעשה, על ההתלהבות ועל הדבקות במטרה. הנצחת שמו של ד"ר מז"א במכון הנפתח היום אין נעלה ממנה.

אנו מקווים שהעיר ירושלים - כטובות שבערי הבירה בעולם, ואולי כראשונה שבהן, שעניי דְּפָרִיה פקוחות גם לענייני תרבות - תקשור עצמה גם לפועלה של האקדמיה ללשון העברית כפי שהבטיחונו נאמנה ראש העיר וסגנו.

בחתימת דבריי אני מבקש לברך את הצוות מן האקדמיה אשר הופקד על המלאכה, מרפז המכון ד"ר יוסף לשם ושאר העובדים בשכר או בהתנדבות. תודתנו נתונה גם למוציא ולמביא מטעם משפחת איזקסון מר אורי בן-ארצי. תתברכו כולכם.

~~מחבר: משה בר-אשר~~
~~בית: משה בר-אשר~~
~~שכונה: משה בר-אשר~~
~~רחוב: משה בר-אשר~~
~~מספר: משה בר-אשר~~

משה בר-אשר

משה בר-אשר

משה בר-אשר
 ילד: משה בר-אשר
 קין: משה בר-אשר

משה בר-אשר
 משה בר-אשר

משה בר-אשר
 (משה בר-אשר)
 משה בר-אשר

(כ"ו)
 ירחון אשכנז

פתק שכתב בן-יהודה אל ד"ר מזי"א לבירור המונח "מפתח חלב" וצורתו הנכונה (תודתנו לד"ר יוסי לשם, מרפז מכון מזי"א, על צילום הפתק שמסר לידינו)